הגדה של פסח

עם ביאור

באזני בנך

והוא הדרכה מורחבת לקיום מצוות 'והגדת לבנך'
בשילוב משלים ומסרים נעלים

יבואר בו ההוד והיופי הגנוז בבנין וסדר ההגדה
ועניינה ומטרתה של כל פיסקה
עם כלים מעשיים לעריכת ליל הסדר

מדור עשרת המכות בביאורי חז"ל ומפרשיהם

נערך בחמלת צור עולמים בדיבוק חברים
ע"י יצחק אייזיק ב"ר דוד פרלמוטר
תשע"ז לפ"ק

הגה"צ רבי צבי הירש גרינהויז שליט"א

בס"ד

הרב צבי הירש גרינהויז
זכרון מאיר, בני ברק

חנוכה תשע"ז

מכתב ברכה

לכבוד האברך היקר אשר תורתו אומנותו ומוכתר במדות טובות ויר"ש כש"ת הרה"ג **יצחק אייזיק פרלמוטר שליט"א** מב"ב

הנה כל אברך מחכה בכליון עינים ליום הגדול בשנה, הוא ליל הסדר של חג הפסח, בו נצטווה למסור מורשת אבותינו בסיפור יציאת מצרים, שבה יסודות האמונה בבוראנו יתברך ובתורתו הקדושה ובהשגחתו הפרטית.

וכ"ז למסור בחיות ובהתלהבות ובמוחשיות לבנו היקר, ע"מ שכשיגדל גם הוא ימסור הכל לבנו יקירו, וכן הלאה, וכ"ז ע"י הגדה של פסח.

אלא שדא עקא שבדר"כ אין לאברך שום מושג איך לעשות כן, והגדה של פסח נראה לו כגיבוב ענינים שונים בלי קשר. והזמן מוגבל ולא יודע איך לתמרן.

לכן בואו ונחזיק טובה לאברך החשוב שלקח ע"ע להבהיר ולהסביר את מבנה ההגדה, ובכל קטע מה המסר העיקרי של קטע זה, והשייכות לקטע הקודם, ולמטה הרחיב הדיבור בהסברים והמחשות, והכל ע"פ גדולי המפרשים, באופן שכל אבא יכול לקחת מזה בשביל בנו היקר, וגם דברי הדרכה איך לחלק הזמן כדי להשיג המטרה של סיפור יצי"מ וגם להספיק לפני חצות. והדברים נכתבו בשפה קלה וברורה, ואין ספק שיביאו תועלת מרובה.

ויה"ר שתזכה להמשיך בשקידת התורה
מתוך מנוחת הנפש ושמחות ונחת,
הכו"ח מתוך הערכה גדולה

צבי הירש גרינהויז

הרב צבי הירש גרינהויז
זכרון מאיר, בני ברק

בפתח ההגדה

נודע בשער בת רבים כי הגדה של פסח נתייחדה בביאורים רבים אין קץ, לא ראי זה כראי זה, כל אחד מהם יש לו דרך יחודית וגוון מיוחד, ובוודאי ניתן לומר שלא נמצא עוד ספר שזכה לכמות מרובה כזו של חידושים וביאורים.

אם כן במה נתייחדה הגדה זו?

הגדה זו אין מטרתה להוסיף חידושים ופרפראות נוספים על ההגדה, אלא מגמת ההגדה שלפנינו היא – לשמש כעין מדריך איך להעביר לבנינו את הַמְסָרים שהנחילו לנו חז"ל על סדר ההגדה, על פי דרך יסודות הפשט של מצוות סיפור יציאת מצרים וכוונת ההגדה.

הסדר המיוחד של ליל חג הפסח יש לו מטרה לנטוע שורש חזק בלבנו ובלב בנינו, שהוא יהיה הבסיס לכל עבודת בוראנו. ולצורך זה הנחילו לנו חז"ל את ה'הגדה של פסח'. אך טרם ייגש האדם לחפש ביאורים יפים ותירוצים על קושיות שעלולות לעלות על שולחנו, עליו לדעת מה בכלל מעשהו ובאיזו דרך מוליכין אותו. שהרי מה בצע בכל ביאוריו אם לא ידע את עיקר המטרה וההשגה אשר לקראתה הוא מתעתד להגיע על ידי ההגדה. דומה הדבר לאדם שיוצא לדרך, ויש לו כל מה שנצרך לנסיעה, ונוסע לכאן ולכאן, אך אינו יודע כלל לאיזו עיר ברצונו להגיע.

למטרה זו נועדה הגדה זו. סדר ההגדה אינו קיבוץ של פסוקים ומאמרים שהזדמנו לפונדק אחד, אלא ההגדה בנויה לתפארת מ'קדש' עד 'נרצה', כאשר כל החלקים בנויים זה על זה כאריח על גבי לבינה. 'מגיד' בנוי שלב על גבי שלב, כל קטע בנוי על הקודם לו, ומהווה הכנה לקטע הבא אחריו. וכאשר 'מגיד' משתלב עם כל סדר ההגדה ומצוות הלילה, נמצא לפנינו בנין מפואר העומד על תילו ברוב פאר והדר, ובכוחו להתנוסס למרחקים עמוק עמוק לתוך השנה.

אך שעות הסדר עמוסות הן, הזמן קצר והמלאכה מרובה מאד, וכמעט לא שייך לעמוד בהצלחה במטלות הלילה בלי הכנה מוקדמת. וככל שהדברים יהיו חיים אצל עורך הסדר וידבר מתוך חוויה, כך יצליח יותר להחדיר את הסיפור

למסובים. ולהיפך, אם יהיה רחוק מלהיות שרוי בתחושת רוממות, לא יצליח להביא את שאר המסובים להרגשה זו. דבר זה דורש הכנה מרובה קודם ליל הסדר, להיכנס לתוך העניינים, ללמוד ולחיות את הדברים. ובלא שימת לב לכך, ניתן בקלות להחטיא את המטרה הזו, למרות שקיימנו את מצוות הלילה בהידור רב.

לצורך זה באה בס"ד הגדה זו על כל מדוריה:

א. תמצית מהלך ההגדה: מדור זה כולל סקירה נפלאה ביותר על הבנין הנהדר של ההגדה, וניתן על ידו לקבל תמונה בהירה והרגש נפלא על הרעיון הכללי העומד מאחורי סדר הדברים. ועיקרו לקוח מתוך המדור 'ביאורי רקע' שבפנים ההגדה, עם תוספות והרחבות. [כהכנה לליל הסדר עדיפה סקירה זו על פני כל שאר המדורים המובאים לאורך הספר].

ב. ביאורי רקע: בתוך ההגדה סידרנו הקדמה לפני כל קטע, הבאה לבאר את תוכנו ואת השתלבותו בבנין ההגדה, דבר דבור על אופניו, בכדי שתהיה אפשרות לראות את הדברים גם תוך כדי עריכת הסדר.

ג. הוספות וביאורים: בשולי העמוד הרחבנו את ביאורי הרקע בתוספת המחשות ומסרים נעלים, בכדי להחדיר את מסרי ההגדה בלב משתתפי הסדר. [כפי שמאפשר הזמן והשתתפות המסובין].

ד. מאמר 'מאפילה לאור גדול': למעיין שעיתותיו בידו, וחפץ להרחיב וללמוד את תכלית יציאת מצרים בהיקפה וגודל עניינה, נערך בסוף הספר מאמר נרחב, בו יבואר ענין לקיחת ישראל להיות לעם קרובו ביציאת מצרים, ובתוספות ביאור היסוד של עבדות לה', שזהו הבן - חורין האמיתי.

ה. המלצות: אחרי ככלות הכל ישנו קושי טכני בעריכת ליל הסדר, ובמיוחד בחלק ה'מגיד'. מדובר בזמן ממוצע של שעתיים, ולילדים אין סבלנות לשבת שעתיים ולהקשיב. לכך נצרכים גם כלים מעשיים איך לחבר ולהחזיק את לב הילדים לענייני ההגדה. לצורך זה נערך בתחילת ההגדה מדור ההמלצות, הכולל שלל עצות ורעיונות איך לפתוח את לבם לקראת הסדר, ואיך להמריץ אותם להשתתף בשעת הסדר בצורה עירנית.

ו. עשרת המכות בביאורי חז"ל ומפרשיהם: הכולל ביאור רחב ומפורט על המכות, זמניהם, סדרם, מטרתם. מדה כנגד מדה. ועוד.

בעקבות מגמת הגדה זו, ניתן למצוא בין הדברים גם עניינים פשוטים שכלל לא היה צורך להתייחס אליהם. אך לפי הצורך המתבקש והמגמה לבאר בצורה ברורה אף דברים שנראים לכאורה פשוטים, נערכו הדברים בצורה זו. ובמקומות שמסומן ☜ הכוונה שיש שם הדגשה מיוחדת.

כמו כן שולבו **הלכות ליל הסדר** כל הלכה במקומה בסדר ההגדה. הלכות כלליות, והלכות השייכות להכנות לפני עריכת ליל הסדר, סודרו יחדיו בתחילת ההגדה. אך יצויין שהרבה מן ההלכות תלויים במנהגים וכל אחד ינהג בהם כמנהג אבותיו.

ההלכות נכתבו בהתיעצות עם **הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א** (רב ביהכ"נ דברי שיר), והנני מודה לו על שהקדיש מזמנו היקר לבחון את החלק ההלכתי של ההגדה.

הגדה זו יצאה לאור בשנים האחרונות במהדורות מצומצמות, והגיעה לידי רבנים ות"ח אשר הפליגו בגודל הנחיצות בהגדה כזו אשר עדיין חסרה כמותה למרות ריבוי ההגדות, כאשר המציאות מוכיחה שרבים ניגשים לליל הסדר בלי שום קו ומטרה מוגדרת, ובהעדר הידיעה הבסיסית שישנה מגמה ברורה למצוות 'והגדת לבנך', מעבר למשמעות הפשוטה לספר סיפורים על ניסי יציאת מצרים.

בכדי שההגדה תהיה ברורה, מתוקנת, ומתאימה לשימוש בליל הסדר, נתבקשו צוות ת"ח ללמוד ביסודיות את כל ההגדה מתחילתה ועד סופה, העירו, האירו, תיקנו ושיכללו כל פרט ופרט בתוך כל המדורים בהשקעה עצומה, בכדי להשיג את התועלת המרבית. ובסיעתא דשמיא זכינו להגיע עד הלום לברך על המוגמר, ולהוציא מתחת ידינו דבר נאה ומתוקן, כאשר עיניכם תחזינה מישרים. אמנם נפנה לכל מי שעדיין יש לו להאיר ולהעיר שיועיל בטובו להחכים אותנו על מנת שנוכל לשכלל ולשפר את המהדורות הבאות לתועלת הרבים.

וכאן המקום להדגיש, שלמרות שהעמדנו כאן קו אחיד העובר כחוט שני לאורך כל ההגדה, מכל מקום בוודאי ישנם דרכים נוספות איך לגשת לליל הסדר. ולא באנו לקבוע מסמרות, אלא להציע דרך סלולה שקבלנו בהבנת מבנה ההגדה ועניינה, והסכימו עליה רבים וטובים. כמו כן, למרות שהדברים נכתבו עם מבנה מסודר כאריח על גבי לבינה, אך ודאי שאין הכרח להיצמד בכל שלב ולבאר דווקא לפי מה שנכתב, אלא אפשר לבאר בעוד אופנים כפי הענין.

המקורות שמהם דליתי את הדברים, רבים הם. וחב אני הכרת טובה גדולה עד מאוד לגאון רבי נתן רוטמן שליט"א ר"מ בישיבת נתיבות חכמה בעיה"ק ירושלים, אשר יסודות רבים שזכיתי לקבל ממנו בענייני לימוד ידיעת ה'

ועניני חכמה ומוסר, שזורים בין דפי ההגדה אשר לפנינו, וכל ההגדה הזאת נעשתה מכח רוחו הגדולה בהעמדת ביאור יסודות התורה שקבלנו מיציאת מצרים.

קובע ברכה לעצמו ידידי היקר הרב מרדכי פצ'ניק שליט"א אשר אני זוכה כבר שנים רבות ללמוד עמו ולהחכים ממנו במקצועות רבים בתורה, ואף חיבור זה נעשה בצוותא חדא עימו ובלעדיו לא היה יוצא לאור עולם.

וכן התודה והברכה לידידי היקרים שנעזרתי בהם רבות במהלך עבודתי ע"י הארותיהם והערותיהם המחכימות, אחד המרבה ואחד הממעיט. לרבנים הגאונים שליט"א: הרב מאיר לנדי, הרב ישראל וסרמן, הרב יוסף יוז'וק, הרב אליהו ברנדייס, הרב אי"ש שנקר, הרב בצלאל ויכלדר, הרב יצחק רבינוביץ, הרב יחזקאל ליסיצין, הרב אביעד וייל, הרב אורי בן דב, הרב מרדכי גולדמן, הרב פנחס גולדשמיט, הרב דוד גרמן, הרב יחיאל ריינר, הרב יוסף אלפנביין, והרב בנימין זאב הורוביץ. ועוד רבים שהשקיעו מזמנם להצלחת שלימות ההגדה. זכות זיכוי הרבים תעמוד להם ותהיה משכורתם שלימה מעם ה'.

וכן התודה והברכה לרב הגאון י. ג. שליט"א שמסר תכריך כתבים של המלצות נהדרות לקיום נכון של מצוות סיפור יציאת מצרים. תשואות חן לו על נתינתם לתועלת הרבים.

עוד מרגיש אני חובה נעימה להודות לידידי הרב דן דיאמנט שליט"א אשר נהג עמדי טובת עין, עבר כמה פעמים על החיבור בכל מהדורותיו, האיר, העיר והחכים אותי בהרבה דברים נכונים וישרים אשר בחלקם הגדול הבאתי או דנתי כדרכה של תורה.

הודאה מיוחדת לידידי ברוך הכשרון הרב יוסף שלמה גולדשמיט שליט"א (מח"ס והאר עינינו ועוד) אשר העביר את קולמוסו הנובע על כל ההגדה, ערך ועיבד את צורת התוכן והוסיף בו טעם לשבח באומנות מיוחדת עד שפנים חדשות באו לכאן.

הברכה שלוחה אליהם שישיב להם ה' כגמולם הטוב, ויזכו שיפוצו מעינותיהם חוצה לתועלת עם ישראל.

התודה והברכה להרה"ג ר' משה יעקב וינגרטן שליט"א מחבר הספרים 'הסדר הערוך' על רשותו להשתמש בנוסח ההגדה מתוך ספריו.

חלק מהביאורים על 'נרצה' וכן על שיר השירים לקחתי מההגדה הנפלאה 'באר היטב' של הרב גדליה סגל זצ"ל, התודה והברכה לו ולחתנו הרב בוקשטיין שליט"א שנתנו את אישורם להדפסת הביאורים, ישלם ה' פועלם ותהי משכורתם שלימה.

אודה את ה' בכל לבב שזיכני להיות מיושבי בית המדרש ולהנות מזיו עומק נועם התורה - אעתיר לפני נורא עלילה שנזכה ש'ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים'.

כהקדמה לחיבור זה אשר מדבר על מצוות והגדת לבנך, שעניינה הוא הנחלת האמונה לדור הבא, עלי להודות להורי היקרים, אבי הר"ר דוד שליט"א ואימי מרת אסתר תחי' על התאמצותם המרובה בהנחלת התורה לדורות הבאים ע"י העמדת תלמידים בכלל, ובחינוך צאצאיהם בפרט, ועל סיועם לנו ברוח ובגשם, בעצה ובתבונה, מתוך אורך רוח ושמחה. וכן להודות לחמי וחמותי היקרים הר"ר שמואל בנימין הכהן גליק שליט"א ומרת פנינה תחי' אשר מסייעים לנו רבות בענייני הבית ומהווים לנו דוגמא למופת כיצד נראה בית של תורה ויראת שמים, מתוך צניעות והסתפקות במועט. ברכתי אליהם שיזכו לשנים ארוכות מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא מתוך שלום ושלווה השקט ובטח.

כמו"כ אזכיר את זקנתי מרת לאה לנדאו שתחי' אם המשפחה, אשת זקני ר' שלמה ז"ל אשר בנו יחד את ביתם לתפארת אחרי חורבן השואה האיומה, והיו דוגמא לעמידה על קודשי ישראל במסירות נפש, וזכו להעמיד דורות ישרים מבורכים. וכן אזכיר את זקני ר' ירחמיאל אונגר שליט"א וזקנתי מרת שרה תחי' אשר מכוחם אנו יונקים ולומדים דוגמא חיה מהי אמונה וישרות המדות מתוך יראת שמים פנימית ואמיתית אשר סגנונה מזכיר את האמונה התמימה שדברו עליה בדורות הקודמים.

יה"ר שיזכו לרוות מלוא חפניים נחת מכל יוצ"ח בבריאות גופא ונהורא מעליא זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אורייתא וכו'. אמן.

אשפוך שיחי לפני מלך עליון נותן התורה, שאזכה אף אני יחד עם רעייתי הנבונה והמשכלת מנב"ת, לראות בהצלחת קיום המצוה של והגדת לבנך - להנחיל את האמונה והתורה לצאצאינו כפי שהנחילו לנו אבותינו ואבות אבותינו עד עולם.

ונזכה יחד עם כל כלל ישראל ל'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות'. אמן.

הכנות

ליוהגדת לבנך'

הצעות מעשיות

לקיום מצוות ו'הגדת לבנך'

כתיקונה

הצעות מעשיות
לקיום מצוות 'והגדת לבנך' כתיקונה

לפני פסח ◆ ערב פסח ◆ ליל הסדר ◆ התחלת הסדר ◆ סיפור יצי"מ ◆ צורת הסיפור ◆ על מה להתמקד ◆ הבדלי גילאים ◆ המשך המגיד ◆ אחרי הסדר

ליל הסדר הוא לילה רם ונישא אשר אין כדוגמתו בכל הווית חיי היהודי. הוא טומן בחובו סוד גדול, מפני שלילה זה הוא זמן היצירה של העם היהודי. ליל הסדר אינו כסעודת ליל שבת ויו"ט רגילה שמאריכים בה יותר בווארטים וד"ת. מבט כזה מפסיד את עיקר עניינו של הלילה. בליל פסח יש חיוב מדאורייתא של מצוות 'והגדת לבנך', להעביר ולבסס את יסודות האמונה לדורות הבאים, ומקיימים בו מצוות הקשורות לסוד יצירת אומתנו לעם, כשעיקר ההתמקדות היא במצוות סיפור יציאת מצרים, בשילוב המצוות המעשיות שממחישות איך בפועל אירעה יצירת עם ישראל.

וכבר עורר הגאון רבי משה טיקוצ'ינסקי זצ"ל (משגיח דישיבת סלבודקא), דהנה עם ישראל קדושים טורחים קודם הפסח להכין מצות מהודרות עם כל מיני חומרות, בכדי לצאת ידי מצוות מצה דאורייתא באופן המושלם ביותר. וכמו כן טורחים להשיג מרור לצאת ידי מצוות מרור דרבנן. ומלבד זאת לא חוסכים כל מאמץ לנקות את הבית שלא יישאר בו אפילו גרגיר של חמץ. אך משום מה לפעמים שוכחים שיש בליל פסח עוד מצווה שהיא מדאורייתא לא פחות ממצוות מצה, ואף היא צריכה להתבצע בתכלית ההידור והשלימות, והיא מצוות 'והגדת לבנך'. וכשם שמכינים את המצה והמרור כבר קודם הפסח, כמו כן יש להכין קודם הפסח את מצוות 'והגדת לבנך', שיהיה ברור לעורך הסדר כל הצורך כיצד לספר ומה לספר באופן הנכון והמושלם.

ובשביל לקיים את המצווה בשלימות צריך התבוננות והכנה רבה. כי החיוב להנחיל את מצוות האמונה בלילה הזה צריך להיות באופן נכון ומדוייק כפי שהתורה ציוותה אותנו וכפי שחז"ל למדונו בהגדה של פסח. ומצד אחד הגדירו לנו חז"ל את תפקיד הלילה הזה בהגדרה קצרה 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים'. ומאידך, בגדר המצוה מבואר במשנה (פסחים קטז:) וכן נפסק ברמב"ם

(הלכות חו"מ פ"ז ה"ו) **לפי דעתו של בן אביו מלמדו.** נמצא, שצריך להתאים את הסיפור שייאמר כפי דרגת השומעים, עד שכל אחד מהשומעים יגיע לידי הרגשה שהוא רואה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

ומעתה, עומד בפני האב [עורך הסדר] פרוייקט עצום ומורכב. כי בשביל להשיג את המטרה הזו, עליו לצלוח כמה וכמה קשיים:

מצד אחד זהו לילה עמוס מטלות, ומאידך זמן אמירת ההגדה הוא יחסית קצר.

והקושי הניכר ביותר הוא, כי ליל הסדר נראה כעין מסירת שיעור ארוך עד מאוד, ובדרך כלל קשה אפילו למבוגרים לשמוע שיעור כל כך ארוך וכמעט ברצף, ואין צריך לומר שילדים קטנים לא מסוגלים לשמוע שיעור של שעתיים, וחלקם מאבדים את הסבלנות כבר לאחר חצי שעה ומתחילים להתנהג בהתאם.

מה גם שהשיעור צריך להיות מותאם לרמת השומעים, ואין כל השומעים באותה דרגה של הבנה. משתתפי הסדר מורכבים מאנשים נשים וטף, ובהרבה מקרים ישנם הפרשים גדולים מאוד בין הרמות השונות של המסובים.

על כן יש צורך להצטייד בעצות וכלים שיסייעו להתמודד בהצלחה עם כל המטלות. למטרה זו התקבצו כאן לפונדק אחד המלצות רבות שנתקבלו בס"ד מחכמים ומנוסים בחינוך, (חלקם חדשים, וחלקם נראים כמיותרים שלא היה כלל צורך להביאם, אך מכל מקום לא נמנענו מלהביאם כי הנסיון מלמד שאף הדברים הפשוטים הם לתועלת. וכשם שאין פרצופיהן שווים וכו'). וכמובן שהכל בגדר הצעה, ואין אפשרות להשתמש עם כל העצות יחד, אלא הבוחר יבחר מה שמתאים לפי טבעו.

לפני פסח:

א. ראשית יש להדגיש נקודה עיקרית מאוד. השמחה והרוממות שנדרשת מעורך הסדר הוא נושא עיקרי מאוד בלילה הזה. ככל שהדברים חיים אצלו וברורים אצלו ברוממות ושמחה, והוא מדבר מתוך חוויה, הוא יצליח יותר להחדיר את הסיפור למסובים. ולהיפך, אם עורך הסדר יושב בצורה יבשה ומדבר באופן פשוט והוא רחוק מלהיות שרוי באווירה ורוממות (מסוימת) של החיוב 'לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', בוודאי שלא יצליח לגרום לשאר המסובים להגיע להרגשה זו. ודבר זה דורש הכנה רבה קודם ליל הסדר, להיכנס לתוך העניינים וללמוד את הדברים, ועל ידי זה לחיות אותם.

ב. יש לעבור על ההגדה קודם פסח ולבדוק כיצד להגיש את הדברים. מה לבאר ואיך לבאר, ובפרט איך להמחיש את הדברים לילדים ולחבר אותם באופן חוויתי לענין יציאת מצרים. כיום יש הרבה ספרים היכולים לסייע בזה: מטעמי השולחן, הייתי שם (זרגורי ירושלים), אבותינו ספרו לנו, מרתף אוצרות העבר, על הפורקן, ועוד.

ג. רצוי לשתף את בני המשפחה בהכנות, בקניות, בתוכניות, בנקיון, להראות מצרכי פסח. וכל זה באווירה של טרם חג, שירגישו שיום גדול הולך להגיע. מן ההכרח שההכנות ייעשו באוירה חגיגית ולא כעבודת פרך. אפשר להיעזר בקלטות ושירי פסח.

ד. בשבת שלפני פסח אפשר קצת לשיר ולתרגל שירי פסח, אך לא להרבות שלא יפוג טעם החידוש. אפשר לתת רקע על מבנה ההגדה, ולבאר בקצרה את הד' פסוקים של ארמי אובד אבי (כמובן תלוי בגיל השומעים), כשעיקר ההתמקדות היא שזה כמו יום הולדת של עם ישראל וכו'. דבר זה תורם להבנה הכללית מהו עניינו של הגדה של פסח וליל הסדר.

עם הקטנים (שכבר יודעים לקרוא), ניתן לשבת לפני הסדר ולהראות בתוך ההגדה היכן המקומות ששרים את השירים שהם מכירים, ולסמן בהגדה עם לורד זרחן וכדו'. ההתייחסות האישית קודם הסדר נותנת תחושה של שייכות לסדר.

ה. כדאי לברר את השירים והמנגינות שהילדים מכירים, ולתכנן מראש את בחירת המנגינה.

ו. טוב לומר להם להכין איזה ביאור קצר (שלא יקח הרבה זמן) על קטע מסויים, כל אחד על קטע אחר, ועדיף על ארמי אובד אבי שזה עיקר מצוות הסיפור. כך גם עורך הסדר יהיה קשוב לשמוע את המסובים ולשתף אותם במצוות הסיפור, וירגישו מחוברים לנושאים. (זה תלוי באופי הילדים והגיל, כי בהרבה גילאים הם מגיעים עמוסים בחומר רב).

[יש להעיר, חלק גדול מהפירושים שלומדים הילדים במוסדות החינוך הם חידודים ו'ווארטים' שאינם עולים בקנה אחד עם המטרה העיקרית שאותה אנו מנסים להשיג, שהיא הדגשת תכלית הלילה (וראה להלן 'סיפור יציאת מצרים' עמ' לא אות ב'), אך תועלתם גדולה בכך שיוצרים לילד שייכות וענין, ופותחים את ליבו להשתתף בתכני הסדר. על כך יש לנהוג בתבונה באופן שיתן לילד הרגשת שיתוף. אך לא יקדיש יותר מדאי זמן לפירושים אלו, אלא יגיד לילד שישלים בשולחן עורך או במשך ימי החג].

ערב פסח:

א. בערב פסח לא יטיל אימה כלל, רק אהבה בתענוגים ואחוה ורעות.

ב. שינה אחה"צ להורים היא חיונית ביותר! כמובן גם לשאר בני המשפחה, ובפרט הילדים, (עם תגמול נאה למי שישן).

ג. רצוי לשתף אותם בהכנות, כגון: צליית זרוע וביצה, מי מלח, בחירת המצות, עריכת שולחן, בחירת הגדות, בחירת בגדים.

ד. יש המשתפים את הילדים בהכנת כמה כזיתים נוספים של מצה ומרור, בשביל אורחים מזדמנים, כדי להורות שמה שאומרים 'כל דכפין' [שמזמינים את הרעב והצריך], הוא ברצינות. ומדגישים זאת כשאומרים 'כל דכפין' בהתחלת הסדר.

ה. מומלץ ביותר לסיים את כל ההכנות מוקדם ככל האפשר, בכדי להיכנס לחג באופן רגוע ומלכותי כמו בני מלכים.

ו. צריך לשים לב שלא להגיע רעבים לליל הסדר, כי תחושת הרעב מונעת הקשבה רגועה. ובפרט קטנים קשה להם להקשיב כשהם רעבים. על כן עדיף שיאכלו מעט בסוף היום או לפני הגעת האבא מבית הכנסת.

ז. בכדי למנוע עיכובים מיותרים להתחלת הסדר, כדאי לתכנן מראש את המקומות בשיתוף הילדים, (כגון מקומו של האיטר וכדו'). כמו כן להכין מראש הגדות מתאימות לכל ילד, ולפעמים אפשר גם להחליף ולרענן באמצע הסדר. במקרה שיש כמה סוגי גביעים בבית, כדאי גם זאת לתכנן מראש בשיתוף הילדים, שיהיה לכל אחד הגביע שלבו חפץ.

ח. כדאי גם להכין מראש את ה'כזיתים' הנאכלים בליל הסדר, ראה להלן ברשימת ההכנות המעשיות בעמוד לח.

ט. כדאי שהילדים יהיו קרובים לעורך, ולא שולחן נפרד לילדים יחד, (ולפעמים כדאי לצרף מבוגר לכל ילד, זה טוב למבוגר וגם לילד). מומלץ שהקטנים יהיו קרובים לעורך הסדר, והיותר גדולים אחרי הקטנים לפי הגיל. כשהמסובים מרובים מאוד, ישנם עורכי הסדר שיושבים במרכז של אורך השולחן ולא בראשו כבכל השנה, שאז קרובים יותר לכל המסובים.

י. כתב בשו"ע (תע"ב, ב'): ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות. ובמ"ב ס"ק ז': ר"ל ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל וכרים תחת ראשו. ע"כ. מדברים אלו אנו למדים שההסיבה צריכה להיות ישיבה בהטיה ממשית לשמאלו באופן נוח ונעים.

רבים מתקשים במציאת הדרך המעשית שההסיבה תהיה נוחה, כי איננו רגילים בהסיבה ואין זה דרך חירות. ויש רבים שמסובבים את כסאם שהמשענת תהיה בצד שמאל ונשענים עליה. אך לפעמים המשענת קרובה מדאי לגוף ואז אינו מטה את עצמו כל כך שתחשב הסיבה. ושמענו עצה נאה לזה שכל אחד יסובב את הכסא דוקא לצד ימין שהמשענת של כסאו תשמש להסיבה למי שיושב לימינו, וכל אחד מיסב על משענת הכסא שנמצא לשמאלו ובאופן כזה המשענת רחוקה מעט ואז הגוף באמת מוטה שמאלה כדרישת ההלכה. ורצוי להניח על המשענת כרים או מגבת גדולה מקופלת, וזה הופך את ההסיבה לישיבה נוחה ונעימה ולא לאילוץ הלכתי גרידא. אמנם עצה זו אינה מתאימה בכסאות עם משענת גבוהה או נמוכה מדי.

ליל הסדר:

א. קליות ואגוזים - הם רק ככותרת ודוגמא למגוון רחב של אמצעים לשמירת עירנות הילדים והשתתפות ערה בסדר, כיד הדמיון והכשרון של כל עורך סדר. זה כולל בין היתר - מתנות קטנות, מחמאות, הקשבה, הפתעות. זה לא מעשה חד פעמי, אלא כל הזמן שוב ושוב, מערב פסח ועד אחרי הסדר כשהילדים הולכים לישון.

אפשר להודיע לילדים מראש, שמי שיקשיב יפה וישתתף יפה בסיפור ההגדה יקבל קליות ואגוזים או שוקולד וכדו', ולתת תוך כדי הסדר. דבר זה יוצר דירבון גדול והתענינות אצלם. בזמנינו שהקטנים מגיעים עם חומר רב על ההגדה, התמריץ יכול להיות כלפי מי שמתנהג יפה ומקשיב יפה ולא דוקא למי שאומר ווארט וכדו'.

ב. ניתן לקחת כמה סוגי שוקולד ולחלק כל סוג לפי איכות ההשתתפות. (או לשים שוקולדים קטנים (שוקולד צ'יפס) בתוך קערה יפה ולחלק לקטנים לפי הענין).

אם חושש שהממתקים מסיחים את הדעת (או שנוהגים לא לאכול ממתקים בפסח), יכול לחלק כרטיסים או אגוזים בגדלים שונים לפי איכות ההשתתפות, ולאחר מכן מקבל כל אחד תגמול לפי כמות הכרטיסים או האגוזים. באופן כזה הילדים לא עסוקים עם הממתק.

ג. בכדי שלא יהיה מצב שהילדים כבר יודעים כל מה שהולך להיות בליל הסדר וחסר להם את ההתחדשות, יש שמנסים להפתיע כל שנה עם איזה רעיון חדש

שעוד לא נהגו בו, עי' הערה[א]. כגון, שנה אחת להחזיר אחרי 'הא לחמא עניא' את המצות לקופסאות, או שאחרי יחץ יוצאים בריקוד ושרים 'לשנה הבאה בירושלים הבנויה', (וע"ע מש"כ בעמוד צב בהערה ב'), או שעורך הסדר מופיע עם טלית, או..., כיד הדמיון הטובה עליו, אך יזהר מקלות דעת וליצנות.

הערה נחוצה: היות והלילה עמוס בהרבה פרטים של הכנה, וכולם דרוכים ומצפים שיהיה יפה ומאורגן, עלולים להגיע לידי לחץ ואוירה כבדה ומתוחה. ובפרט בשלב שרוצים להתחיל את הסדר, ואז אם בטעות, אחד הקטנים שפך יין על השולחן, או שבר מצות שהכינו, ילדים קטנים מיילים, שכחו להכין מי מלח וכדו', אפשר להגיע לידי כעס מחמת המתח, וזה גורם - מלבד איסור כעס - שהשומעים לא יהיו מספיק קשובים, כי הכעס מביא לידי אוירה עכורה וכלי הקיבול של השומעים נסתם מלקבל ולשמוע. ולכן צריך הרבה עבודה והכנה להישאר בשמחה וברוגע בכל מצב, ולוותר על דברים שנעשו שלא כרצונו, כל אחד לפי עניינו.

התחלת הסדר:

א. להשמר מקלות דעת מחד, ומהטלת אימה מאידך, (זה הורס גם אם נראה שזה עוזר).

ב. לא לשכוח לכל אורך הסדר שמירת קשר עם הקטנים ביותר. ומאידך כשמתייחס לקטני קטנים יזהר לא להזניח אף את הבחורים ושאר המבוגרים. אלא להשתדל לחשוב על כל המשתתפים בסדר שיקבלו תשומת לב, כל אחד ואחד כפי הראוי לו ולדרגתו.

ג. בכדי לחבר את הילדים לליל הסדר יכולים הילדים למזוג אחד לשני את הכוס, (ולקחת בחשבון שישפך). יש שמודיעים לילדים מראש, שבליל הסדר לא נקפיד אם נשפך יין על המפה או על החולצה.

א. מצינו בהגדת הריטב"א (הודפס בסוף חידושיו לפסחים הוצאת מוה"ק, עמ' י') בשם הרמב"ן וז"ל: 'ומנהג רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל כשהיו התינוקות בבית, אחרי שעשה סדר זה ומסלקין את הקערה, היה אומר לשמש הב לן ונבריך כי הרבה אכלנו כדי שיראו התינוקות וישאלו'. עכ"ל.

ורואים מדברי הרמב"ן שהיה עושה גם שינוי שלא נקבע כהלכה לכל ישראל, ורק כשהיו תינוקות בבית הוסיף שינוי זה להתמיה את התינוקות.

והדברים מפורשים במהרי"ל בחדשות סימן ל"ז עמ' קי"ד. וז"ל: 'וכן מהר"ש דרש דכל שינויים שיוכל לעשות כדי שישאלו התינוקות יעשה ומשובח הוא. כגון לחטוף מה שבידו וכה"ג. דהקב"ה מתאווה ליה'. עכ"ל.

ומפורש במהרי"ל שיש ענין להרבות כמה שיותר שינויים בלילה הזה מלבד מה שתקנו חז"ל.

סיפור יציאת מצרים:

א. צורת הסיפור:

סיפור הוא בדרך שיחה תוך הקשבה פעילה של העורך, ולא רק הרצאה חד כיוונית. רצוי לספר בהתפעלות וגם לדובב את הילדים בכדי לשתף גם אותם בסיפור. מומלץ גם להפנות שאלות למסובים. ובכדי להחיות את ההרגשות, עצה טובה לספר ולצייר חלק מהזמן את הסיפור בסגנון אישי ממש על עצמו ועל הסבא איך שסבלו במצרים ופתאום הגיע משה רבינו וכו'. אך לא להמציא סיפורי ניסים שלא מופיעים בחז"ל.

ב. על מה להתמקד:

יש להתמקד בביאורים ופירושים העוסקים ב'תכליות הלילה', ולא על דיוקי מילים, ווארטים, או עומק פשטי ההגדה (כביאור המהר"ם ופנ"י על הש"ס). [וגם אם עורך הסדר אינו מעוניין להוסיף מאומה על מה שכתב בעל ההגדה, וסומך על הסיפור העולה מההגדה עצמה, חייב לבאר ולספר כל חלק בהגדה בצורה של הבנת 'מהות' המימרא ולא להיכנס לדיוקי פשט בסגנון הנ"ל].

מכל מקום לפעמים כדאי להוסיף איזה ווארט מעניין, בכדי למשוך את לב המסובים. וכן כדאי גם להכין משהו מלהיב לעת הצורך. (כעין שמצינו ברבי עקיבא שבאמצע השיעור ביקש לעורר את תלמידיו ואמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות. עי' מד"ר בראשית פרשה נח פסקה ג. וכן עשה רבי, עי' מד"ר שה"ש פרשה א פסקה סה).

כשחלק מהילדים כבר בוגרים, כדאי מדי שנה לשנות לגוון ולהוסיף משהו חדש בביאור, כדי שיהיה להם חדוות ההתחדשות ולא תהיה הרגשה שזוכרים הכל מאשתקד.

יש לשים לב להוביל את ההסברים באופן כזה שיתבררו למסובים הלימודים שיוצאים מהלילה הזה, ולהראות כיצד כל פרט משתלב עם כל המהלך של לקיחת ישראל לעם ה'. כי מי שמספר את הסיפור בהרחבה כגון מה התרחש במכת הדם ומתאר איך עם ישראל שתו והמצרים לא שתו וכו', אך לא מדגיש את חסדיו של הבורא וכו', לא קיים בזה מצוות סיפור יציאת מצרים. ומטעם זה בפרשת ארמי אובד אבי אין הרחבה בתיאור המכות אלא בתמצית, כי עיקר הלימוד זה האופן של היציאה. [ואכן על בסיס קו זה ביארנו את מהלך הסיפור כפי שבעל ההגדה דורש את ארמי אובד אבי].

ג. הבדלי גילאים:

כאמור לעיל, סיפור יציאת מצרים מתחלק לכמה רמות כפי השומעים, ועל האב לספר לכל אחד לפי רמתו. ואפי' בקטנים ממש [בגיל 5-6], אם לא יתמקד בעיקר, אף אם יודעים הם לשיר מה נשתנה, עבדים היינו, והיא שעמדה, דיינו, לא יצא בזה ידי חובה. על כן כשיש הבדלי גילאים כדאי להתמקד על הרמה הבינונית, ומדי פעם להסביר פנים לגדולים ולקטנים באופן ממוקד. (דבר זה קל יחסית כשהסיפור נסוב בעיקר על מהות הדברים מתוך סדר ההגדה, ולא מתמקדים על ביאורי המקראות כפשוטן). גם כלפי הגדולים אין לרחף בעולמות ולדבר בצורה גבוהה, אלא באופן נעים ומעניין המושך את לב השומעים.

אך יודגש שבתחילת הסדר כדאי לתת יותר דגש לקטני קטנים וקטנים, ואחר כך לגדולים ברמה הבינונית. וראה עוד בקטע הבא!

ד. עיקר קיום המצוה בתחילת מגיד:

עצה נכונה לקיים מצוות והגדת לבנך כתיקונה [וגם לפתור את הקושי עם הקטנים], להרחיב בסיפור כשמגיעים ל'עבדים היינו', כי שלב זה הוא תחילת הלילה, וכולם עירניים ומשתפים פעולה ויש כח ובית קיבול לקבל את הַמְּסָרִים. (עצה זו היא על פי דברי הריטב"א בביאורו על הגדה של פסח, וכך היא גם דעת רוב הראשונים, שהתשובה על מה נשתנה נמצאת ב'עבדים היינו', ולכן כבר שם יש להרחיב. למרות שבסדר ההגדה עיקר הסיפור נמצא ב'ארמי אובד אבי').

לכן כשבא לבאר את 'עבדים היינו' אפשר לעצור (ולא להיות לחוץ להמשיך את ההגדה), ולהאריך בציורים מוחשיים את העבדות והעול הקשה שהיה במצרים, ולציין את הפסוק (תהילים קו, לה) 'ויתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם' שמפני זה הגיע השעבוד. ואז לספר על נס היציאה והמכות, ומתוך כך להוציא את המסר החד והברור, שמתוך המכות האלו לקח אותנו הקב"ה לעמו ונגאלנו מלהיות עבדי פרעה ונהיינו עבדי ה', וכמה נחמד וטוב לנו היום שיש לנו חגים ומצוות שמחים ונחמדים, וה' משלם שכר לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו וכו'. ומתוך זה לבאר את התשובה של עבדים היינו, שלכן אנו עושים ניהוגי עבדות וניהוגי חירות. ויש לראות ולהבחין שכל ילד וילד הבין את עיקרון הסיפור ואת המסר כפי דרגתו, ובזה כבר יוצא את עיקר הדין דאורייתא של הסיפור, לכל ילדיו בכל הגילאים. (כך גם שמעתי מהגאון הגדול רבי יעקב פוזן שליט"א, שמנהגו לעשות כן).

[עצה זו נותנת לנו אפשרות, שכשמבחינים באיבוד סבלנות אצל הקטנים ממש, ניתן לשלוח אותם ולהעסיקם עם משחקים (עדיף בחדר אחר) עד סוף מגיד, ורק לומר להם שלפעמים יקראו להם בקטעים המעניינים (והחשובים), כגון: והיא שעמדה, עשר המכות, פסח מצה ומרור, דיינו, וכדו'. כי את המצוה כפי שהם מסוגלים להכיל כבר קיימנו, וכך נוכל להמשיך את הסדר כראוי עם הגדולים בלי הפרעות].

ה. המשך מגיד:

א. לאחר אריכות הביאור בעבדים היינו, ימשיך את קריאת ההגדה, ושם יבאר כל מימרא בהגדה כפי מהות הענין שעניינו בא להשמיע לנו. כשרוב הדברים נאמרים בביאור בעל פה, יותר קל להכניס המחשות וביאורים כפי דרגת השומעים.

ב. כדאי לבאר כל קטע **קודם אמירתו,** כי אז כשקוראים את הדברים בפנים ירגישו יותר מחוברים. מה שאין כן אם מסבירים רק אחרי שקוראים, אז בזמן האמירה אינם מבינים מה קוראים והם מסיחים את דעתם.

ג. בעשרת המכות אין זמן להאריך הרבה בתיאור כל המכות עם כל פִּרטיהם. על כן אפשר לתאר מכה אחת או שניים כפי הזמן העומד לרשותו, ולהאריך בה ולספר מה אירע באופן פרטני. (אפשר כל שנה להתמקד בתיאור מכה אחרת). יכול להשלים בשולחן עורך, או במשך ימי הפסח.

יש לשים לב כשמתארים את המכות שלא לעורר אצל הקטנים רחמנות על המצרים, ורק אם הבליט מאוד כמה המצרים היו רשעים, אז אפשר לדבר ולהרחיב בהמחשה על יסורי המצרים.

יש להדגיש את הלקחים שמפיקים מעשרת המכות, שמי שמתעקש מלשמוע בקול ה' לא יעזור לו מאומה, אלא יקבל עונשים גדולים עד שיבין שחייב לשמוע. וכן היסוד הגדול שהקב"ה מעניש תמיד במדה כגד מדה.

אחרי הסדר:

א. לציין לשבח כל ילד על התנהגות טובה והשתתפות.

ב. למחרת להקשיב לחוויות של כל ילד מליל הסדר.

ג. לאסוף לקחים לשנים הבאות בעז"ה.

הצעה ללוח זמנים*

(משוער, לפי שעון קיץ, בארי):

- 7:40 ◂ מעריב.
- 8:45 ◂ הקדמה לליל הסדר.
- 8:50 ◂ קדש, ורחץ, כרפס, יחץ.
- 9:10 ◂ מגיד, (הא לחמא, מה נשתנה, עבדים, ד' בנים, ארמי אובד אבי, עד עשר המכות).
- 10:20 ◂ עשר המכות וקריעת ים סוף, (עד כמה מעלות).
- 10:50 ◂ כמה מעלות, פסח מצה ומרור, וחצי הלל.
- 11:20 ◂ רחצה, מוציא מצה, מרור, כורך.
- 11:50 ◂ שולחן עורך, (אפשר להמשיך בסיפורי יציאת מצרים והשלמות).
- 12:30 ◂ אפיקומן.
- 12:45 ◂ ברכהמ"ז, הלל, נרצה.

לכתחילה יאמר הלל קודם חצות. (רמ"א תע"ז, א'. ובמ"ב ס"ק ז'). ואילו הטבלה נכתבה כפי המצוי בבתי ישראל רבים שאם ירצו להספיק הלל קודם חצות, לא יוכל לקיים כראוי את מצוות 'והגדת לבנך', (כשיש ילדים או מסובים רבים וכדו').